

Наталія Лесько, к. ю. н.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ – ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА

Nataliia Lesko, PhD in Law

Lviv Polytechnic National University, Ukraine

LEGAL EDUCATION – AN IMPORTANT DIRECTION OF PUBLIC POLICY FOR PROTECTION OF CHILDREN FROM VIOLENCE

The legal education as the purposeful activity for transition of legal culture, legal experience and legal ideals is investigated in the article. It is stated that the legal policy of the state should be carried out in three basic forms – in lawmaking, law enforcement and legal education. Each of the forms of implementation of the legal policy provides its own toolkit. Thus, in the form of legal education, the legal policy of the state should be implemented with the help of legal education, legal propaganda and training of professional legal personnel; in the form of lawmaking – through the adoption of legal acts and the creation of a non-contradictory legal system; in the form of enforcement – mainly through law enforcement and enforcement activities. Therefore, in order to raise the level of legal culture of Ukrainian citizens, first of all, it is necessary to carry out a clear state legal policy (including in the field of legal education). Practical and applied recommendations concerning the improvement of legal education and upbringing of pupils are analyzed. The basic directions of development of legal work as an important direction of the state policy of protection of children from violence in Ukraine are offered.

Keywords: legal education, legal culture, children, minors, state policy, violence.

Актуальність теми дослідження. Не викликає сумнівів, що формування високого рівня правосвідомості і правової культури неможливе без науково обґрунтованої державної правової політики, яка, на жаль, в Україні поки що відсутня. Правова політика держави, на думку багатьох правознавців, має здійснюватися у трьох основних формах – у правотворчості, правозастосуванні та правовому вихованні. Кожна з форм реалізації правової політики передбачає власний інструментарій. Так, у формі правового виховання правова політика держави повинна реалізовуватися за допомогою правової освіти, правової пропаганди та підготовки професійних юридичних кадрів; у формі правотворчості – за допомогою ухвалення правових актів і створення несуперечливої правової системи; у формі правозастосування – переважно через правозастосовні документи і правозастосовну діяльність. Тому для підняття рівня правової культури громадян України необхідно передусім проводити чітку державну правову політику (в тому числі у сфері правового виховання), застосовувати системний, науковий підхід до проведення правових заходів, що забезпечить скоординованість усіх зусиль державних органів у цьому процесі¹.

Наукові дослідження за темою. Аналіз публікацій свідчить про те, що проблемам правового виховання присвячено чимало праць. Дане питання досліджували такі вчені-юристи, як В. Андрейцев, С. Демський, В. Колісник, Л. Марченко, С. Матвєєв, О. Орлова, Л. Павловська, О. Петришин, С. Погребняк, С. Серьогіна, Ю. Сміщук, В. Тацій та ін. Незважаючи на розмаїття поглядів щодо різних аспектів правового виховання, чітких уявлень стосовно шляхів його вдосконалення на сьогодні у літературі майже не існує.

¹ Матузов, Н.И. (1997). Понятие и основанье приоритете российской правовой политики. *Правоведение*, 4, 4–17.

Мета статті – дослідження правового виховання як важливого напряму державної політики захисту дітей від насильства, висловлення пропозицій щодо напрямів розвитку правовиховної роботи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Найбільш небезпечні і шкідливі для людей є свавілля і ілюзії, які, зароджуючись у «надрах» самої людини, є «зародком» усякого зла. Однією із найшкідливіших правових ілюзій є досить поширене уявлення, начебто закон, вступивши в силу, здатен діяти сам по собі. З цього робиться помилковий висновок: якщо закон не діє або діє не так, як він мав би діяти, то цей закон поганий. Викликані цією ілюзією очікування не виправдовуються, і тому усі зусилля спрямовуються на те, щоб прийняти новий закон, який би сам по собі «запрацював» і вирішив усі проблеми.

Не заперечуючи того факту, що законодавство може бути як хорошим, так і поганим, слід, позбавлятися ілюзії, що ефективність законодавства залежить лише від нього самого. У зв'язку з цим сьогодні існує нагальна потреба в новій концепції ефективності законодавства. Закон – це не більш ніж інструмент (хороший або поганий) у руках тих людей, що його застосовують (або повинні застосовувати). Відповідно до цієї концепції можна зробити висновки: закон працює лише тоді, коли його застосовують люди; закон працює лише так, як його застосовують люди.

Щоб застосовувати закон, люди повинні мати волю і свідомість. Від того, які ці воля і свідомість, залежить, як люди будуть застосовувати закон, тобто як цей закон буде «працювати». Стан волі і свідомості людей, що застосовують законодавство, визначається їх правовою культурою, під якою, слід розуміти міру узгодженості волі і свідомості людини із законами соціальної природи, у тому числі і законами природного права.

Тому цілком обґрунтованою є формула: «Культура – мати порядку!», а закон – це лише інструмент, що має використовуватися людьми відповідно до їхньої соціальної культури для забезпечення соціального порядку¹.

Виходячи з викладеного, О.М. Костенко культурно-правову концепцію протидії злочинності розглядає за формулою: «культура + закон». З цієї концепції випливає: культура людей визначає їхнє життя, яка культура – таке і життя. Соціальна культура громадян вища за будь-які конституції, кодекси, законодавчі акти. Від неї залежить, як вони будуть використовуватися для забезпечення правопорядку в суспільстві.

Перефразовуючи відомий афоризм Ч. Беккарія про те, що «краще запобігати злочину, ніж потім за нього карати», культурно-правову концепцію протидії злочинності можна так сформулювати: «краще за допомогою культури усунути сваволю людини, ніж карати за вияв цієї сваволі у виді злочину»².

У підсвідомості більшості населення України влада і право асоціювались із насильством над людиною, що стало однією з причин породження правового нігілізму в суспільстві. До того ж, невдачі останніх років у державотворчій сфері спричинили розчарування населення у проголошених ідеалах та цінностях, поставили під сумнів уже не можливість створення правової держави, а доцільність такого орієнтиру взагалі. Остання тенденція унеможлиблює ефективне правове виховання, засноване на демократичних принципах³.

Сьогодні в Україні існує значна кількість газет, журналів (традиційних і віртуальних), телепрограм, в яких відображуються різноманітні події, інформація, погляди як політичного, так і правового характеру. Висвітлення актуальних тем політичного та правового життя в країні, поза сумнівом, сприяє правовій освіті громадян України, розвитку правосвідомості особистості і суспільства в цілому та є прямим підтвердженням реалізації в нашій країні свободи слова.

Проте свобода слова має й інший бік, інший вимір, форму впливу на правове виховання і правову культуру населення України. У засобах масової інформації нашої країни дедалі частіше з'являються матеріали, що пропагують насильство, всюдозволеність, аморальність, зневагу до громадянського обов'язку та моральних принципів, неповажливе ставлення до представників державної влади, особливо силових структур⁴.

¹ Костенко, О.М. (2008). *Культура і закон – у протидії злу*. Київ: Атіка, 217–218.

² Костенко, О.М. (2008). *Культура і закон – у протидії злу*. Київ: Атіка, 226–227.

³ Герасіна, Л.М., Данильян, О.Г. (2010). *Правове виховання в сучасній Україні*. Харків: Право, 282–283.

⁴ Герасіна, Л.М., Данильян, О.Г. (2010). *Правове виховання в сучасній Україні*. Харків: Право, 329.

Правове виховання – це цілеспрямована діяльність з трансляції (передавання) правової культури, правового досвіду, правових ідеалів і механізмів розв'язання конфліктів у суспільстві від одного покоління до іншого.

Отже, правове виховання має на меті розвиток правової культури суспільства в цілому.

Поняття «правове виховання» є багатозначним. Його можна розглядати як в широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні воно означає не власне правове виховання, а правову соціалізацію людини, коли вона «виховується» навколишнім середовищем у цілому, всією юридичною практикою і поведінкою людей, посадовців – представників державного апарату в правовій сфері.

До основних інститутів, які тією чи іншою мірою виконують функцію формування правової культури в перехідному суспільстві, можна віднести: державу, інститути культури і соціалізації, політичні партії і громадські рухи, інститути правопорядку і соціального контролю, прав людини, правового виховання, розв'язання правових конфліктів тощо. Саме ці інститути безпосередньо здійснюють власне правове виховання (виховання у вузькому значенні), під яким розуміється цілеспрямований процес засвоєння людиною певної системи правових знань, норм та цінностей, що дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства¹.

Відомо, що правове виховання тісно пов'язане з правовою освітою: виховання не може обходитися без освіти, а освіта в певному ступені має виховний ефект. У зв'язку з цим особливий акцент у справі формування правової культури в сучасній Україні має бути зроблено на правовій освіті. Правова освіта – це цілеспрямований, організований, систематичний процес оволодіння правовими знаннями і навичками правової поведінки. Завдання правової освіти в Україні визначено Конституцією України, яка виходить з того, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека повинні стати найвищою соціальною цінністю. Як наслідок формування правової культури населення і перш за все зростаючого покоління мусить бути сьогодні однією з провідних складових діяльності всіх гілок державної влади².

Іншими керівними документами, що визначають правову освіту в Україні, є: Національна програма правової освіти населення від 18 жовтня 2001 року № 992/2001, Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки від 13 жовтня 2015 року № 580/2015 та ін.

Розглянемо напрями правового виховання молоді в США. Одна з найактуальніших проблем сучасної Америки – насильство. У цьому зв'язку на федеральному рівні було розроблено програму оздоровлення американського суспільства, що включає такі напрями правового виховання громадян:

- орієнтація програм навчання школярів на появу в учнів настанов і навичок, що сприяють утриманню їх від насильства;
- забезпечення взаємодії між молодіжними організаціями і організаціями дорослих у попередженні насильства;
- формування системи поступового залучення молоді до трудової діяльності;
- навчання дітей у школі круглий рік без додаткових тримісячних літніх канікул, але з більш частими канікулами, що тривають декілька днів;
- створення можливостей для активного відпочинку дітей;
- поліпшення системи трудового перевиховання підлітків, що припустилися методів насильства (результати досліджень показали, що декілька соціальних програм перевиховання за місцем проживання справляють більш благотворний вплив на молодь, ніж розташування неповнолітніх злочинців у виправно-трудовах установах);
- підтримання місцевих общин у справі запобігання насильству;
- запобігання насадженню расової і культурно-національної ворожнечі;
- ідеологічне і матеріальне стимулювання оздоровлення сімейного способу життя;
- обмеження поширення зброї серед американських громадян;
- рекомендації засобам масової інформації про обов'язковий перегляд програм передач телебачення і змісту друкованих видань з метою скорочення реклами насильства;

¹ Герасіна, Л.М., Данильян, О.Г. (2010). *Правове виховання в сучасній Україні*. Харків: Право, 316–318.

² Герасіна, Л.М., Данильян, О.Г. (2010). *Правове виховання в сучасній Україні*. Харків: Право, 317–322.

– залучення засобів масової інформації до проведення пропаганди, що сприяє скороченню насильства;

– проведення наукових досліджень, присвячених виявленню умов, в яких запобігання злочинності здійснюється найбільш успішно [8, с.254–255]¹.

Соціологічні дослідження, проведені Т.В. Бачинським у 2009 та 2012 роках у Львові, дали змогу науковцю сформулювати практико-прикладні рекомендації стосовно поліпшення правового навчання і виховання школярів².

1. У процесі правового виховання шкільної молоді можуть бути корисними здобутки деяких напрямків сучасної філософії, зокрема герменевтики як мистецтва розуміння правових текстів. Для того, щоб свідомість підлітка якнайповніше відображала правові положення, найкращим способом засвоєння правових положень є переживання їх смислу. Однак такого рівня розуміння вкрай важко досягти, використовуючи традиційні засоби навчального процесу: вивчення положень законодавства, їх переповідання не дають бажаного ефекту. Щоб досягнути означеної мети, потрібно подавати матеріал, використовуючи інтерактивні методики: імітація життєвих ситуацій, що потребують юридичного супроводу, показових судових процесів, насиченість курсу практичними завданнями (написання адміністративних звернень, скарг тощо).

2. Підвищення якості правового виховання вимагає, щоб свідомість суб'єкта якнайповніше відображала чинне позитивне право. Але задля ефективізації засвоєння курсу правознавства важливо враховувати складність когнітивних структур свідомості учня. Практика свідчить, що вивчення курсу правознавства нерідко зводиться до опанування учнями базового набору юридичних понять (конституція, закон, договір, злочин), мовною формою яких є дефініції. Утім, можливо частково проблеми із засвоєнням цього курсу полягають у неефективності такого методу навчання.

Саме тому, вищезазначений науковець наголошує на тому, що необхідно використовувати інтерактивні методики виховання, зокрема навчальні правові ігри³ (наприклад, правовий брейн-ринг), моделювання простих життєво-правових ситуацій (як-от: продавець – покупець, поліцейський – затриманий), покази фільмів на правову тематику, які можуть викликати зацікавлення в учнів з подальшим правовим аналізом вчинків головних героїв тощо. Такі практичні, інтерактивні уроки мають стати обов'язковим елементом кожного уроку права.

3. Як відомо, і злочинці нерідко добре знають законодавство і свої права. Тому лише через покращення процесу вивчення права неможливо досягнути позитивного результату. Із формуванням правової свідомості нерозривно пов'язаний і такий феномен, як правова культура, що є складовою частиною духовного багатства суспільства⁴. У літературі відзначається, що основним її компонентом є рівень засвоєння членами суспільства правових цінностей (правових норм і принципів, навичок правомірної поведінки), ступінь, рівень володіння ними й практичного їх впровадження у правову діяльність⁵. Правова культура, безперечно, відображає рівень духовності особистості, її загальної культури, ціннісних орієнтацій і соціальної зрілості. Отож, інше стратегічне завдання полягає в тому, щоб прищеплювати старшокласникам ідею високої цінності права, формувати в них активні установки та орієнтації.

4. Одним із засобів ефективного правового виховання є формування правового світогляду, правосвідомості та правової культури за посередництва мережі Інтернет. Т.В. Бачинський пропонує створити Всеукраїнську мережу веб-сайтів на рівні окремих областей. Кожен такий сайт повинен містити безкоштовні навчальні матеріали з правознавства і шкільної програми (зокрема щодо прав людини), і додаткових матеріалів (цікаві практичні ситуації з юриспруденції) у формі простої в користуванні бібліотеки (бази знань); форум, на якому учні могли б обговорити будь-яку практично-правову проблему, що їх спіткала, поскаржитись на неправомірні дії чи поставити запитання, де вже набувалися б не лише знання права, але й у формі дискусії формувалися правові

¹ Бандурка, А.М. (2005). *Зарубежная криминология: история и современность*. Харків, 254–255.

² Рабінович, П.М., Бачинський, Т.В. (2015). *Формування основ правового світогляду, правової свідомості та правової культури шкільної молоді (теоретико й соціолого-правове дослідження)*, 114.

³ *Навчальні ігри з історії та правознавства* (2007). Ужгород; Мукачево.

⁴ Твердохліб, Л.В. (1999). *Формування правової культури старшокласників у навчальних закладах нового типу*: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луган. держ. педаг. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 21.

⁵ Подберезький, М.К., Безбородий, В.О. (1999) *Формування правової культури: теоретичні та методичні основи*. Мукачево: Елара, 44.

установки й оцінка правових ситуацій. На форумі бажано було б створити теми обговорення для кожної школи області, що дасть змогу вести он-лайн самоврядування шляхом обговорення учнями і вирішення поточних проблем у школі. Для модерування такого форуму було б достатньо одного фахівця у галузі права (вчителя правознавства), який стежив би за толерантністю дискусій і надавав практичні відповіді, рекомендації на питання учнів, брав участь у дискусіях тощо. Т.В. Бачинський вважає, що ця практична рекомендація є вкрай необтяжливою для реалізації і водночас необхідною для підвищення рівня правової культури шкільної молоді¹.

Погоджуємось з науковцем із З.В. Ромовською, яка вважає, що побиття дитини як протиправна поведінка згодом поступиться іншим, більш гуманним методам виховного впливу. Для цього потрібен час, велика просвітницька робота серед батьків, істотні соціально-економічні зміни, які унеможливили б використання дітей як об'єктів психологічної розрядки [13, с. 299]².

Висновки. Проблема насильства щодо дітей може бути вирішена, передусім, шляхом правового виховання громадян, підвищення матеріального рівня життя населення, ліквідації безробіття в країні. Подоланню правової неосвіченості громадян, незнання своїх прав, механізму дії закону повинні сприяти ЗМІ шляхом широкого висвітлення проблем насильства щодо дітей і привернення уваги громадськості до них, пропагування ідей ненасильницького вирішення конфліктних ситуацій з метою поширення терпимості в суспільстві.

References:

1. Matuzov, N.Y. (1997). Ponyatyie y osnovan'e pryorytete rossiyskoy pravovoy polytyky [The concept and basis of the priority of the Russian legal policy]. *Pravovedenye* [Jurisprudence], no. 4. [in Russian].
2. Kostenko, O.M. (2008). *Kultura i zakon – u protydyi zlu* [Culture and law – in the fight against evil]. Kyiv: Atika. [in Ukrainian].
3. Herasina, L.M., Danylyan, O.H. (2010). *Pravove vykhovannya v suchasniy Ukraini* [Legal education in modern Ukraine]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
4. Bandurka, A.M. (2005). *Zarubezhnaya kryminolohyya: ystoryya y sovremennost* [Foreign criminology: history and modernity]. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. Rabinovych, P.M., Bachynskyy, T.V. (2015). *Formuvannya osnov pravovoho svitohlyadu, pravovoyi svidomosti ta pravovoyi kultury shkilnoyi molodi (teoretyko y sotsioloho-pravove doslidzhennya)* [Formation of the foundations of legal worldview, legal consciousness and legal culture of school youth (theoretical and sociological and legal research)]. [in Ukrainian].
6. *Navchalni ihry z istoriyi ta pravoznavstva* (2007) [Educational games on history and jurisprudence 2007]. Uzhhorod; Mukachevo. [in Ukrainian].
7. Tverdokhlib, L.V. (1999). *Formuvannya pravovoyi kultury starshoklasnykiv u navchalnykh zakladakh novoho typu* [Formation of the legal culture of high school students in educational institutions of a new type]: thesis for PhD in Pedagogics : 13.00.01. Luhan. derzh. pedah. un-t im. T. Shevchenka. Luhans'k, 21. [in Ukrainian].
8. Podberezskyy, M.K., Bezborodyy, V.O. (1999). *Formuvannya pravovoyi kultury: teoretychni ta metodychni osnovy* [Formation of legal culture: theoretical and methodological grounds]. Mukachevo: Elara. [in Ukrainian].
9. Romovska, Z.V. (2003). *Simeynyy kodeks Ukrainy* [The Family Code of Ukraine]. Kyiv: Vydavnychyy Dim «In Yure». [in Ukrainian].

¹ Рабінович, П.М., Бачинський, Т.В. (2015). *Формування основ правового світогляду, правової свідомості та правової культури шкільної молоді (теоретико й соціолого-правове дослідження)*. 115-122.

² Ромовська З. В. (2003) *Сімейний кодекс України* : наук.-практ. коментар. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 299.